https://doi.org/10.32849/2409-9201.2026.26.34

УДК 347.721 UDC

СПОСОБИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ

Володимир ГЕВКО

доктор філософії у галузі права, суддя,
старший науковий співробітник

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)

WAYS TO PROTECT CORPORATE RIGHTS AND INTERESTS OF AN INDIVIDUAL

Volodymyr HEVKO

Ph.D. in Law, Judge,
Senior Researcher

Academician F.H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS of Ukraine (Kyiv)

https://orcid.org/0000-0003-2716-8113

У статті досліджено теоретико-правові та практичні аспекти визначення належного та ефективного способів захисту корпоративних прав та інтересів особи. Проаналізовано підходи доктрини та судової практики до розуміння цих категорій, зокрема їх співвідношення, критерії застосування та відмінні ознаки. Встановлено, що належний спосіб захисту має формально-юридичний характер і визначається відповідністю змісту порушеного права та передбаченим законом або договором засобам захисту. Водночас ефективний спосіб захисту характеризується функціональною спрямованістю та здатністю забезпечити реальне поновлення порушеного права або належне відшкодування.

Особливу увагу приділено аналізу правових позицій Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини щодо критеріїв ефективності способів захисту, зокрема принципам процесуальної економії, балансу інтересів та повноти судового захисту. Обґрунтовано, що належність способу захисту виступає передумовою його допустимості, тоді як ефективність визначає результативність такого способу у конкретних правовідносинах.

Досліджено також питання «волі» особи при виборі способу захисту та меж її реалізації у судовому процесі, з урахуванням ролі суду у коригуванні позовних

The article examines the theoretical, legal and practical aspects of determining the appropriate and effective methods of protecting corporate rights and interests of an individual. The approaches of doctrine and judicial practice to understanding these categories are analyzed, in particular their correlation, application criteria and distinctive features. It is established that the appropriate method of protection has a formal and legal nature and is determined by the correspondence of the content of the violated right and the remedies provided for by law or contract. At the same time, an effective method of protection is characterized by a functional orientation and the ability to ensure the real restoration of the violated right or proper compensation.

Particular attention is paid to the analysis of the legal positions of the Supreme Court and the practice of the European Court of Human Rights regarding the criteria for the effectiveness of methods of protection, in particular the principles of procedural economy, balance of interests and completeness of judicial protection. It is substantiated that the appropriateness of the method of protection is a prerequisite for its admissibility, while effectiveness determines the effectiveness of such a method in specific legal relations.

The issue of the «will» of a person when choosing a method of protection and the limits of its implementation in the judi-

вимог. Зроблено висновок про наявність відносної автономії особи у виборі способу захисту за умови дотримання критеріїв належності та ефективності.

Ключові слова: корпоративні права; спосіб захисту; належний спосіб захисту; ефективний спосіб захисту; судовий захист; Верховний Суд; корпоративні спори; процесуальна економія; баланс інтересів; цивільне право.

cial process is also investigated, taking into account the role of the court in adjusting the claims. The conclusion is made that there is relative autonomy of a person in choosing a method of protection, provided that the criteria of appropriateness and effectiveness are met.

Keywords: corporate rights; method of protection; proper method of protection; effective method of protection; judicial protection; Supreme Court; corporate disputes; procedural economy; balance of interests; civil law.

Актуальність теми. Вибір ефективного та належного способу захисту порушених корпоративних прав та інтересів особи і надалі є актуальним питанням як у практичному аспекті так і у наукових дослідженнях. Дослідження питання поняття «належного» та «ефективного» способів захисту порушених суб'єктивних корпоративних прав особи у суді продовжує бути актуальним як у науці, так і на практиці. Триває дискусія чи є ці два поняття тотожними або різняться, а також як співвідносяться одне з одним, а також які мають характерні ознаки кожне? [1] Іншим не менш актуальним питанням є «воля» особи у виборі ефективного способу захисту. Чи має позивач її у сучасних реаліях правового регулювання та судової практики та в яких межах і яким способом він вправі реалізовувати його [2].

Метою статті є комплексний аналіз правової природи належного та ефективного способів захисту корпоративних прав та інтересів особи, визначення їх співвідношення, критеріїв застосування та особливостей реалізації у судовій практиці, а також дослідження меж автономії особи при виборі способу судового захисту. Для реалізації мети були поставлені завдання: розкрити зміст понять «належний спосіб захисту» та «ефективний спосіб захисту»; визначити їх спільні та відмінні ознаки; проаналізувати підходи судової практики Верховного Суду та ЄСПЛ; сформулювати критерії ефективності способу захисту; дослідити питання автономії (волі) особи у виборі способу захисту; визначити роль суду у забезпеченні ефективного захисту корпоративних прав.

У статті використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних **методів дослідження**. Зокрема, застосовано діалектичний метод, який дозволив проаналізувати розвиток наукових підходів до розуміння способів захисту прав, формально-юридичний метод – для тлумачення норм цивільного та господарського процесуального законодавства, а також системно-структурний метод, що забезпечив визначення місця належного та ефективного способів захисту у системі правового регулювання. Поряд із цим використано порівняльно-правовий метод при аналізі судової практики та доктринальних підходів, а також метод узагальнення судової практики для формування критеріїв ефективності способів захисту на основі правових позицій Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини.

Чинне законодавство не містить визначення поняття як «належного способу захисту» так і поняття чи критеріїв «ефективного способу захисту», ширше їх розуміння склалось лише у судовій практиці.

Так К. Пільков зазначає, що у вітчизняній судовій практиці найчастіше як критерії можливості застосувати той чи інший спосіб захисту, яку суд оцінює exofficio, використовуються категорії належності та ефективності. Часто в судових рішення ці поняття використовуються разом («належний та ефективний спосіб захисту»), іноді окремо, зокрема й як синоніми, що, на думку вченого, навряд чи виправдано [3, с. 309].

За тлумаченням із орфографічного словника термін «належний» за одним із значень трактується як такий, як потрібний, необхідний; відповідний. Як належне – як те, що треба, повинно бути [4].

З аналізу тлумачення цього терміну, який склався у судовій практиці можемо говорити, що належний спосіб захисту це спосіб захисту, який відповідає змісту порушеного права/ інтересу та може бути застосований у даному випадку, який «належить» застосувати у даному випадку.

Ну для прикладу, якщо товариство не розрахувалося з акціонером за викуплену в нього акцію, яка викуповувалась в силу укладення значного правочину, у повному розмірі, чи не за ринковою ціною, то особі «належить» вимагати стягнення у суді повної суми коштів неоплаченої ринкової вартості акції, а не просити застосовувати спосіб захисту такий як – ліквідація акціонерного товариства.

Інший приклад, це стаття 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», яка передбачає, що при порушенні переважного права учасника закон визначає належним способом захисту вимогу переведення прав і обов'язків покупця, а не визнання недійсним договору купівлі-продажу частки у разі порушення переважного права [5].

К. Пільков вважає, що належність в широкому сенсі охоплює всі критерії, за якими може оцінюватись спосіб захисту, в тому числі ефективність. Належність способу захисту sensulato взагалі є категорією, що охоплює такі послідовні тести, яким суд exofficio піддає спосіб захисту: 1) Належність sensustricto, тобто чи існує взагалі в праві такий спосіб захисту, чи можливий він в принципі. В координатах ремедіальних прав ідеться про те, чи існує в принципі таке ремедіальне право, чи передбачене воно у законі, договорі, або, якщо ні, то чи суперечить воно закону. Тобто належність у вузькому значенні стосується того, чи можливий певний спосіб захисту у праві. Принаймні до впровадження нового терміну, який усунув би необхідність вживати належність у вузькому і широкому значенні, послуговуватимемось ним у цих двох значеннях. Далі, якщо право в окремих випадках спеціально виключає можливість застосування певного способу захисту, який існує для захисту інших прав, то в цьому випадку також йдеться про неналежність sensustricto; 2) Ефективність. Лише у випадку, якщо спосіб захисту є належним у вузькому сенсі, варто надавати оцінку його ефективності. Немає сенсу оцінювати на предмет ефективності позовну вимогу про зобов'язання відповідача публічно відшмагати себе різкою на головному міському майдані зі словами каяття за образу, про що просить позивач як сатисфакцію за порушення права на повагу до честі та гідності, якщо у правовій державі такий спосіб захисту суд в принципі не може санкціонувати. Цей приклад також демонструє, наскільки нетотожними поняттями є належність способу захисту та його ефективність [3, с. 309].

Коли позивач однозначно просить суд про застосування способу захисту, якого не існує у праві (це не ситуація з неточністю формулювання чи іншим недоліком, який суд може виправити самостійно протлумачивши вимогу), тобто просить про неналежний у вузькому сенсі спосіб захисту, тоді мова йде про те, що ми раніше умовно назвали безпредметним позовом – категорією, якої немає у процесуальному законі і яка використана тут для зручності, аби виділити такий позов з ширшої групи безпідставних позовів [3, с. 309].

Підсумовуючи можна дати таку характеристику ознакам, яким відповідає «належний» спосіб захисту: 1. Правочинність – спосіб повинен бути передбаченим у законі, договорі, або, якщо ні, то не суперечити закону. 2. Узгодженість – спосіб повинен відповідати змісту порушеного права/інтересу та може бути застосований у даному випадку, який «належить» застосувати у даному випадку.

З категорією ефективного способу захисту, ситуація ще складніша.

Якщо звернутись до Академічного тлумачного словника української мови, то поняття «ефективний» – той який приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект, або інше, той, який викликає ефект. У свою чергу «Ефект» характеризується, серед іншого, як результат, наслідок яких-небудь причин, сил, дій, заходів [4].

Дослідники питання способів захисту корпоративних прав вказують на те, що до 2017 року законодавство не оперувало таким визначенням як ефективний спосіб захисту. І лише із вдосконаленням законодавства, яке відбулось наприкінці 2017 року, у матеріальному та

процесуальному законах було закріплено таке поняття як: «Ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави». Так, до грудня 2017 р. з абз. 2 ч. 2 ст. 16 ЦК слідувало, що суд може захистити цивільне право (інтерес) лише у спосіб, передбачений законом чи договором. Наведене положення породжувало виникнення в судовій практиці проблеми задоволення позовних вимог, які не передбачені ані законом, ані договором. При цьому до 2012 р. судами в основному виносилися рішення про відмову в задоволенні позовних вимог у випадках, коли вимога позивача являла собою спосіб захисту, не передбачений чинним законодавством. У далекому 2004 р. ВСУ наполягав: якщо заявлений спосіб захисту не відповідає встановленим договором або законом, то суд повинен відмовити в позові. Після 2012 р. в судовій практиці намітилася тенденція застосування способів захисту, не закріплених у нормативно-правових актах, з посиланням на практику ЄСПЛ, де ефективність визначалася як невід'ємна складова захисту. Поштовхом для цього стала насамперед Постанова ВСУ від 21.05.2012 р. у справі № 6-20цс11. ВСУ визнав безпідставною відмову суду касаційної інстанції в задоволенні позову на тій підставі, що обраний позивачем спосіб захисту не передбачений законом. На думку ВСУ судом не було враховано, що законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права або інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції України та статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якими кожна особа має право на ефективний спосіб правового захисту, що не заборонений законом. Оскільки положення Конституції України та Конвенції мають вищу юридичну силу, а обмеження матеріального права суперечать цим положенням, порушене суб'єктивне право/інтерес підлягають судовому захисту і способом, не передбаченим законом, зокрема ст. 16 ЦК, якщо він є ефективним засобом захисту, таким, що відповідає змісту порушеного права, характеру його порушення та наслідкам, спричиненим цим порушенням. У подальшому відповідний підхід знайшов своє відображення і на законодавчому рівні. У грудні 2017 р. набули чинності зміни до ст. 16 ЦК та процесуальних кодексів. Так, згідно з чинною редакцією абз. 2 ч. 2 ст. 16 ЦК суд може захистити цивільне право або інтерес способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

На думку дослідників питання ефективності способу захисту на відміну від неналежного у вузькому сенсі способу захисту (тобто такого, який в принципі не може бути застосований, незалежно від того, чи має позивач право, яке підлягає захисту, і чи було воно порушене відповідачем), неефективний захист можна ідентифікувати лише за наслідками розгляду справи по суті, співвіднісши його з порушенням і його наслідками [3, с. 310].

Щодо процесуальних норм, то стаття 2 ГПК України передбачає, що завданням господарського судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [7]. При цьому, далі стаття закріплює правило про те, що суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням господарського судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі [7].

Згідно основних принципів господарського процесу ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних корпоративних прав і інтересів осіб є складовою основного завдання господарського судочинства, і він превалює над іншими міркуваннями у судовому процесі [8, с. 70].

Вказаний критерій застосовується і у судовій практиці ВС, який, узагальнюючи питання застосування ефективних способів захисту корпоративних прав, зазначає, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом належним способом. Оцінюючи належність обраного позивачем способу захисту та обґрунтовуючи відповідний висновок,

судам необхідно виходити з його ефективності. Це означає, що вимога на захист цивільного права має відповідати змісту порушеного права та характеру правопорушення, забезпечити поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування. Вирішуючи питання щодо ефективності обраного позивачем способу захисту, суди мають враховувати баланс інтересів усіх учасників і самого товариства, уникати зайвого втручання в питання діяльності товариства, які вирішуються виключно рішенням загальних зборів учасників товариства, надавати оцінку добросовісності інших учасників, права яких у разі задоволення позовних вимог можуть бути порушені.

Критерії визначення ефективного способу захисту, знайшли своє відображення і у інших випадках при розгляді корпоративних спорів Верховним Судом.

ВС зокрема неодноразово зазначає, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, такі від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діяннями наслідкам. Спосіб захисту повинен призводити до поновлення порушеного права цієї особи (Постанови ВС від 05.06.18, справа №338/180/17 від 30.01.19, № 569/17272/15-ц; від 11.09.19 №487/10132/14-ц; від 19.02.20 №210/4458/15-ц; від 04.04.20 № 610/1030/18; від 16.06.20 №145/2047/16-ц; від 15.09.20 №469/1044/17; від 11.03.2021 № 925/510/20, від 18.03.2021 № 909/783/20, від 15.04.2021 № 922/3284/18, від 21.04.2021 № 910/7435/20, від 14.09.2021 у справі № 910/4571/21).

В іншому випадку, Велика Палата Верховного Суду зауважує, що в кінцевому результаті ефективний спосіб захисту прав повинен забезпечити поновлення порушеного права, а в разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування, тобто такий захист повинен бути повним та забезпечувати таким чином мету здійснення правосуддя та принцип процесуальної економії (забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту) (пункт 145 рішення ЄСПЛ від 15 листопада 1996 року у справі «Чахал проти Об'єднаного Королівства» (Chahal v. The United Kingdom, заява № 22414/93) та пункт 75 рішення ЄСПЛ від 05 квітня 2005 року у справі «Афанасьєв проти України» (заява № 38722/02)) Постанова ВП ВС від 25.01.2022 у справі № 143/591/20.

Вирішуючи питання щодо ефективності обраного позивачем способу захисту, суди мають брати до уваги баланс інтересів усіх учасників і самого товариства, уникати зайвого втручання в питання діяльності товариства, які вирішуються тільки через рішення загальних зборів учасників товариства, та надавати оцінку добросовісності відповідачів, які у випадку задоволення позовних вимог будуть позбавлені своїх часток або їх частин у грошовому або відсотковому еквіваленті [10, 11].

Отже підсумовуючи сказане вище за правовими висновками ВС ефективний спосіб захисту має відповідати таким критеріям: 1) він повинен бути належним відповідати змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, а також характеру його порушення, невизнання або оспорювання; 2) повинен призводити до поновлення порушеного права цієї особи чи визнання такого що не визнається чи оспорюється, а в разі неможливості поновлення гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування; 3) вирішувати спір остаточно, керуючись принципом «процесуальна економія», щоб у особи була відсутня потреба у поданні нових позовів, необхідність звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту; 4) повинен забезпечувати «баланс інтересів», між позивачем іншими учасниками, юридичною особою, третіх осіб, тощо.

Раніше автором висловлювалась думка, що можна виділити такі критерії «ефективності» обраного способу захисту порушених, невизнаних або оспорюваних корпоративних прав та інтересів особи є: 1) *Автономність*. Особа, яка звертається у суд, самостійно, на власний розсуд, обирає ефективний спосіб чи декілька способів захисту корпоративних прав та

інтересів («воля» особи щодо обрання способу захисту у суді при формуванні позовних вимог). Попри те, що вказана особа повинна враховувати і способи захисту, які визначені законом/договором, а також і правовими висновками Верховного Суду, вона все ж має право самостійно обрати той спосіб захисту серед усіх, який вважає ефективним у даному випадку, та обґрунтувати суду, у чому полягає його ефективність. У свою чергу, за наслідками розгляду такого «автономного» обґрунтування вимог особи Верховний Суд, погоджуючись з ним, вправі відступити від свого попереднього правового висновку, щодо ефективності способу захисту у даних корпоративних правовідносинах та застосувати інший. 2) *Відповідність*. Йдеться про відповідність вимоги особи на захист корпоративного права та інтересу змісту і характеру порушеного, невизнаного або оспорюваного корпоративного права та інтересу. Позивач сам має початково оцінити таку відповідність. 3) *Реальність*. Обраний спосіб захисту повинен забезпечити реальне поновлення порушеного права або забезпечити припинення його невизнання чи оспорювання. Може передбачатися також варіант, коли неможливість такого поновлення повинна гарантувати особі право на отримання відповідного відшкодування. Рішення суду про задоволення позову у корпоративному спорі має бути таким, що можливе до виконання на практиці. 4) *Збалансованість*. При обранні ефективного способу захисту слід враховувати «баланс інтересів» усіх учасників і самого товариства, надавати оцінку добросовісності інших учасників, права яких у випадку задоволення позовних вимог можуть бути порушені. Одночасно слід враховувати і «баланс об'єктивних втрат», зокрема, і те, що якщо при захисті корпоративного права особи матимуть місце об'єктивно необхідні втрати зі сторони інших учасників і самого товариства, то вони повинні бути пропорційними для усіх, або, враховуючи принципи справедливої, добросовісної, розумної поведінки, нести більший тягар втрат мають ті особи, які винні чи сприяли у виникненні такої ситуації, за якої було порушено корпоративне право особи, і їх поведінка була несправедливою, недобросовісною, нерозумною (стаття 3 ЦК України). 5). *Остаточність*. Спосіб захисту повинен забезпечувати вирішення спору у суді остаточно, без потреби подання нових позовів [8, с. 104-105].

У свою чергу, характеризуючи критерій «автономності», притримуємось думки, що особа, яка звертається у суд, самостійно, на власний розсуд, обирає ефективний спосіб чи декілька способів захисту корпоративних прав та інтересів. По суті говоримо про «волю» особи при обранні способу захисту у суді [6, с. 47]. Разом з цим, питання «волі» особи при обранні способу захисту є дискусійним серед правників. Так, існує думка, за якою така «воля», а відповідно і «автономність» особи у виборі способу захисту, є обмеженою, у силу існування законодавчої вимоги при обранні способу захисту порушеного суб'єктивного корпоративного права слід враховувати правові висновки Верховного Суду щодо ефективності способів захисту в тих чи інших випадках.

Існує також думка, що принцип свободи вибору способу захисту характеризує конституційне право вибору особою, чиє право порушене, звернення до суду з певним способом, що визначений законом або договором в цілому. Однак, принцип свободи вибору не є критерієм ефективності способу захисту, оскільки критерій ефективності береться до уваги вже після того, як особа прийняла відповідне рішення. Більше того, згідно нових змін законодавства, суд може здійснювати «корегування» ефективності позовних вимог, що, відповідно, підтверджує спірність висновку про автономність сторін при виборі саме ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або ж оспорюваного корпоративного права. Адже критерії ефективності насамперед мають бути зрозумілими для сторін спору і не вводити їх в оману, а суд є тим органом влади, якому надано можливість рекомендувати змінювати суть позовних вимог, тим самим націлюючи на належний та ефективний спосіб захисту або відмовляти у захисті незалежно від волі сторін корпоративного спору [11, с. 9].

Вказані твердження, на нашу думку, є досить дискусійними. Так, слід погодитись що законодавчо закріплено певні рамки у виборі ефективного способу захисту порушених корпоративних прав для особи. Такими є визначення законом/договором належних способів

захисту, а також правові висновки Верховного Суду про ефективні способи захисту у тих чи інших випадках при захисті порушених суб'єктивних корпоративних прав.

Проте, слід погодитись, що кожна дієздатна особа є вільною у виборі як їй захищатись, і що є у кожному випадку ефективним захистом для неї. При цьому на практиці правові висновки Верховного Суду не є стабільними, маємо масу відступів від них самим Верховним Судом чи паралельно існування кількох відмінних правових висновків до подібних правовідносин залежно від різних обставин, що мали місце у даному тому чи іншому корпоративному спорі.

А тому вважаємо логічною позицію, що попри те, що особа, яка обирає ефективний спосіб захисту порушених корпоративних прав у суді, повинна враховувати і способи захисту, які визначені законом/договором, а також і правовими висновками Верховного Суду, вона все ж має право вільно, самостійно обрати той спосіб захисту серед усіх, який вважає ефективним у даному випадку та обґрунтувати суду, у чому полягає його ефективність. У свою чергу, за наслідками розгляду такого «автономного» обґрунтування вимог особи, і сам Верховний Суд, погоджуючись з ним, вправі відступити від свого попереднього правового висновку, щодо ефективності способу захисту у даних корпоративних правовідносинах та застосувати інший [8, с. 80].

Маємо і практичні приклади вибору самостійно особою «ефективного» способу захисту свого порушеного цивільного права, які найперше пов'язані із наділенням особи такою «волею» вибору саме чинним законодавством.

Так, із змісту частини четвертої статті 692 ЦК України якщо покупець відмовився прийняти та оплатити товар, продавець має право за своїм вибором вимагати оплати товару або відмовитися від договору купівлі-продажу. А згідно частини четвертої статті 694 ЦК України якщо покупець прострочив оплату товару, проданого в кредит, продавець має право вимагати повернення неоплаченого товару.

Отже, вказані положення чинного законодавства передбачають певну «волю», «автономність» особи при виборі способу захисту, зокрема, за своїм вибором вимагати оплати товару або відмовитися від договору купівлі-продажу. У випадку, якщо матиме місце купівля-продаж частки у статутному капіталі товариства, то відмова від договору за статтями 692, 694 ЦК України фактично призводитиме до відновлення статусу учасника товариства у продавця частки.

Залежно від обставин спірних правовідносин, що склались між сторонами корпоративного конфлікту, на практиці маємо і різні правові висновки Верховного Суду з даного питання. Так, у *Постанові ВП ВС від 08.09.2020 у справі №916/667/18* судом дано оцінку випадку, коли покупець прийняв але не оплатив частку у статутному капталі, а тому, на думку суду, належний спосіб захисту у даному випадку є не розірвання договору купівлі-продажу, а стягнення заборгованості (стаття 692 ЦК України). При цьому суд у постанові звернув увагу на те, що відповідно до частини четвертої статті 692 ЦК України, якщо покупець відмовився прийняти та оплатити товар, продавець має право за своїм вибором вимагати оплати товару або відмовитися від договору купівлі-продажу. Отже, лише у випадку, коли покупець відмовився і прийняти, і оплатити товар, продавець може за своїм вибором або вимагати виконання договору з боку покупця, або відмовитися від договору. Друга можливість надана продавцю, виходячи з того, що якщо покупець не виконав жодного свого обов'язку, не сплатив ціни товару та відмовився його прийняти (наприклад, надіслав продавцю заяву про відмову прийняти товар, безпідставно не прийняв запропоноване продавцем виконання зобов'язання з його боку, безпідставно повернув надісланий товар тощо), то така поведінка свідчить про втрату інтересу покупця до виконання договору. Продавець також може втратити інтерес до договору, при цьому він володіє товаром і має можливість розпорядитися ним, зокрема продати його іншій особі, аби отримати покупну ціну. Тобто продавець теж вправі відмовитися від договору купівлі-продажу, тобто розірвати його шляхом вчинення одностороннього правочину чи вимагати виконання договору з боку

покупця за умови, якщо покупець втратив інтерес до договору, не прийнявши та не оплативши товар [12].

В іншому випадку, у *Постанові корпоративної палати КГС ВС від 07.10.2021 у справі № 925/1382/19,* Верховний Суд погодився із твердженням скаржника про те, що наявність способу захисту у вигляді права вимагати оплати товару (стаття 692 ЦК України) не свідчить про те, що, враховуючи правову природу Договору з відстроченням платежу, особа як його сторона не може вимагати захисту свого права на підставі ст. 651, ч. 4 ст. 694 ЦК України, ефективний спосіб захисту в такому разі позивач визначає сам. Якщо покупець прострочив оплату товару, проданого в кредит, продавець має право вимагати повернення неоплаченого товару (ч. 4 ст. 694 ЦК України). У такому випадку позивач має заявляти позовні вимоги про розірвання договору купівлі-продажу, повернення частки та визначення розміру статутного капіталу і часток учасників або витребування частки, а не про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства та скасування реєстраційних дій (записів) [13].

Є дискусійною позиція про те, що твердження про наявність «волі» і «автономності» у виборі ефективного способу захисту порушеного корпоративного права у особи є спірною, в силу того, що суд самостійно вправі здійснювати «корегування» ефективності позовних вимог за правилами процесуального закону, з огляду на таке.

У даному випадку слід розуміти, що стаття 5 ГПК України в певній мірі обмежувала таку «волю» та дії суду, і обмежувала її саме рамками вимог, які обрав позивач. У даному випадку діє одна з умов, за яких суд може здійснювати «корегування» ефективності позовних вимог. Так, стаття 5 ГПК України визначала, що у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд, відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи, може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону [6].

Отже, обирати інший ефективний спосіб захисту суд повинен відповідно до викладеної у позові вимоги. Вважаємо, що дане правило є певним запобіжником, що змушує суд, «коригуючи» спосіб захисту, залишатись у рамках позовних вимог, а не породжувати зовсім інші, не пов’язані з предметом та підставами позову, суттєво відмінні їм способи захисту, і тим самим виходити за межі позовних вимог. З судової практики сформувалась позиція за якою спосіб захисту, що його може застосувати суд при вирішенні справи, обирає позивач, тому суд позбавлений можливості на власний розсуд обирати і захищати права позивача у спосіб, який ця особа не просить застосувати. Суд не має права виходити за межі позовних вимог для визначення ефективного способу захисту права замість позивача» [2, 46].

Аналіз доктрини та судової практики свідчить, що категорії «належний спосіб захисту» та «ефективний спосіб захисту» перебувають у тісному взаємозв’язку, проте не є тотожними. Обидва способи спрямовані на забезпечення судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних корпоративних прав та інтересів учасників корпоративних правовідносин. Спільним для них є орієнтація на відновлення порушеного суб’єктивного права, врахування характеру правопорушення та необхідність забезпечення правової визначеності й балансу інтересів учасників спору.

Водночас належний спосіб захисту має переважно формально-юридичний характер і визначається через його відповідність тим способам захисту, які прямо передбачені законом або договором, а також через відповідність змісту порушеного права та виду його порушення. Такий спосіб є «належним» насамперед тому, що він концептуально придатний для застосування у відповідних правовідносинах і відповідає системі засобів правового регулювання.

Натомість ефективний спосіб захисту характеризується функціонально-результативною природою. Його ключовою ознакою є здатність реально забезпечити поновлення порушеного права або, у разі неможливості такого поновлення, гарантувати особі одержання належного відшкодування. Ефективність способу захисту оцінюється не лише з точки зору його формальної допустимості, а передусім з огляду на практичний результат, якого може бути

досягнуто шляхом його застосування, а також із урахуванням принципів процесуальної економії та балансу інтересів усіх заінтересованих осіб.

Таким чином, належний спосіб захисту відповідає на запитання «який спосіб допустимий з погляду закону для захисту конкретного права», тоді як ефективний спосіб захисту відповідає на запитання «який спосіб здатний реально та повно захистити порушене право в конкретній процесуальній ситуації». Співвідношення цих категорій ґрунтується на тому, що належність виступає передумовою допустимості способу захисту, тоді як ефективність визначає його практичну результативність у механізмі судового захисту корпоративних прав.

Виходячи з викладеного, слід також вказати на усіченість та обмеженість волі суду при «корегуванні» позовних вимог заявника, що прямо впливає на ефективність захисту порушених корпоративних прав особи у суді.

Посилання:

1. Гевко В. Л. Належний та ефективний спосіб захисту корпоративних прав особи: спільні та відмінні ознаки. *Ефективність національних засобів захисту приватних прав та інтересів в Україні* : збірник матеріалів науково- практичного круглого столу (м. Київ, 03 грудня 2025 р.) / упорядник М. О. Гетманцев Київ: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025. 142 с. 1 електрон. опт. диск (CD-R).

2. Гевко В. Л. «Воля» особи у виборі способу захисту, як критерій ефективності захисту порушених корпоративних прав особи у суді: *Сучасні підходи до методології правничих досліджень: збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 100- річчя з дня народження дійсного члена (академіка), академіка-засновника Національної академії правових наук України Федора Глібовича Бурчака* (3 квітня 2024 року, Київ). Київ : Науково-дослідний інститут приватного права ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 210 с

3. Пільков К.М. Способи захисту прав у суді: проблеми сучасної гібридної моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. с. 304 – 313.

4. Словник української мови. *Академічний тлумачний словник* (1970-1980). URL: http://sum.in.ua/s/efektyvnyj.

5. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: *Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n109.

6. Гевко В. Ефективні способи захисту порушених, невизнаних або оспорюваних корпоративних прав та інтересів особи у суді. *Юридична Україна*. 2021. № 12. С. 39-51.

7. Господарський процесуальний кодекс України: *Закон України* від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text.

8. Гевко В. Л. Порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивних корпоративних прав та інтересів: *дис. докт. філософії права*. К. 2023. 275 с.

9. Гевко В. Л. Ефективні способи захисту порушених, невизнаних або оспорюваних корпоративних прав та інтересів особи у суді. Юр*идична Україна*. 2021. № 12. с. 39-51.

10. Огляд за результатами вивчення судової практики розгляду Верховним Судом справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. *Судова влада України. Верховний Суд*. 2021. с. 8 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_korporatyv_KGS__2020.pdf

11. Сіщук Л. В. Рецензія кандидата юридичних наук, старшого дослідника Сіщук Ліліани Василівни на дисертацію Гевка Володимира Львовича на тему «Порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивних корпоративних прав та інтересів».Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. URL: https://drive.google.com/file/d/1StziZz19wLD58OD9z-XuzoCTPZy_OxEv/view?pli=1. 2024. 11 с.

12. Постанова ВП ВС від 08.09.2020 у справі №916/667/18. *Реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92284198

13. Постанова корпоративної палати КГС ВС від 07.10.2021 у справі № 925/1382/19. *Реєстр судових рішень.*URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214121

Статтю було подано	30.03.2026	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	12.05.2026	The article has been revised
Статтю було прийнято	15.05.2026	The article was accepted